

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 09.12.20

Preken

(_sjanger) Primært en muntlig sjanger (eller sekundær oralitet: muntlig skriftspråk som illuderer samtale). Fagordet for prekekunst er homiletikk. Prekener tilhører en didaktisk (belærende, og i dette tilfelle forkynnende) sjanger.

Forkynnelse av et kristent budskap, der forkynnelsen foregår muntlig, men vanligvis er tett knyttet til en tekst i Bibelen. En preken har vanligvis en klar hensikt: å gi tilhørerne ny innsikt og bevare eller endre deres livsførsel (moral).

Bergprekenen er en av de mest kjente bibeltekstene i Det nye testamente (i Matteusevangeliet, kapittel 5-7) der Jesus holder en forkynnende tale for sine disipler om Guds rike og hvordan mennesker bør leve.

I dag brukes betegnelsen preken hovedsakelig om en “talk on a religious or moral subject, especially one given during a church service and based on a passage from the Bible [...] A sermon has an authority that a normal speech does not have. [...] the authority does not come from the position of the pastor. The authority comes from the passage of Scripture that is being preached on. A sermon should not be a motivational speech with a little illustration from the Bible. A sermon should be an expounding of Scripture and it should be authoritative because it is so thoroughly biblical. [...] a speech often passes on information, while a sermon seeks transformation. [...] There must be a clear application. [...] A sermon is an authoritative expounding of Scripture that seeks to transform the audience with a biblical challenge.” (Stephen Bedard i <http://www.stephenjbedard.com/2016/08/23/difference-speech-sermon/#.WfGQUo9OIaU>; lesedato 04.01.18)

En preken er “offentlig forkyndelse af det kristne evangelium, som regel i form af en præsts udlægning af en bibeltekst i en gudstjeneste. Oprindeligt var prædikenen beregnet til omvendelse af hedninger; i folkekirkelig sammenhæng forstås den i dag primært som en opbyggelse af menigheden ved tiltale, belæring og trøst. Især i den evangeliske kirke er prædikenen vigtig som gudstjenestens bærende midtpunkt. Den spiller en mindre central rolle i den romersk-katolske gudstjeneste, hvor en prædiken skal indgå i messen på søn- og helligdage. Prædikenvirkningen kræver både teologisk indsigt og retoriske evner, der formidles i den teologiske og praktiske præste-uddannelse (se homiletik). Prædikenen kan dog også varetages af lægfolk.” (http://denstoredanske.dk/Sprog%2c_religion_og_filosofi/Religion_og_mystik/Dogmatik/pr%c3%a6diken; lesedato 26.10.17)

En preken gir en tolkning av en bibeltekst, med sammenkobling av det hellige (Guds ord) og det ikke-hellige (prestens egen tekst/forklaringer). Den parafraserer og ekspanderer en tekst fra det hellige skrift. Prekenen skal fremme erkjennelse og omvendelse (forandring av tilhøreren). Den er didaktisk innrettet ved å formidle hva tilhøreren/leseren skal gjøre (med ros eller bebreidelse av visse handlemåter). Den bør framføres med personlig overbevisning og “vehementia” (energi) av presten eller en annen forkynner. En preken avsluttes ofte med en bønn.

Målet for en preken er å forandre tilhøreren eller leseren av teksten, slik at denne tenker og handler annerledes og mer etter Bibelens rettesnor (Soler 2001 s. 412). Bibelsteder brukes til å belære og veilede. I tillegg til en intertekstuell spenning/motsetning mellom det hellige ord (fra Bibelen) og det ikke-hellige ord (prestens egne formuleringer), er det ofte også en spenning til stede mellom skriftlighet (tungt språk skrevet av en teolog) og muntlighet (folkelig og enkelt forståelig), og mellom det planlagte og det som presten eventuelt improviserer ut fra “dagsform” og tilhørernes reaksjoner.

En preken kan tolke, forklare, lokke og skremme. Den amerikanske 1700-talls-predikanten Jonathan Edwards sin berømte preken “Sinners in the Hands of an Angry God” (1741) makte fram farene enhver sjel står overfor: “O sinner! Consider the fearful danger you are in: ‘tis a great furnace of wrath, a wide and bottomless pit, full of the fire of wrath, that you are held over in the hand of that God, whose wrath is provoked and incensed as much against you as against many of the damned in hell; you hang by a slender thread, with the flames of divine wrath flashing about it, and ready every moment to singe it, and burn it asunder; and you have no interest in any mediator, and nothing to lay hold of to save yourself, nothing to keep off the flames of wrath, nothing of your own, nothing that you ever have done, nothing that you can do, to induce God to spare you one moment.” (sitert fra Mullen 2013 s. 45) Fem ganger brukes ordet “nothing” i dette sitatet, for å understreke menneskets ubetydelighet og hjelpeløshet overfor Guds og djevelens makt.

“[I]n Christian sermons stories have appeared chiefly either as narrated examples from scripture or as anecdotal illustrations from life or history – normally set within the sermon’s overall argument.” (Herman, Jahn og Ryan 2005 s. 527)

Historikeren Joy Wiltenburg skriver om senmiddelalderen: “Preachers sought to inspire piety by encouraging strong emotional reactions to the passion of Christ. Popular sermons used homely anecdotes and humor, as well as direct address and emotional appeals, to rouse listeners.” (<https://watermark.silverchair.com/109-5-1377.pdf>; lesedato 05.08.19)

“In the sixteenth century [it was] common practice for schoolboys to be asked to reproduce or summarize the contents of the Sunday sermon (a deliberative oration) on the following day.” (Dixon 1971 s. 47)

I den amerikanske forfatteren Herman Melvilles roman *Moby Dick* (1851) er hovedpersonen, sjømannen Ishmael, til stede under en gudstjeneste der prekenen tar for seg bibelfortellingen om Jona som ble slukt av en hval. Ishmael tar hyre på en hvalfangstskute. I Tryggve Andersens novellistiske roman *I Cancelliraadens dage: Fortællinger og interiører fra Oplandene* (1897) skildres en gudstjeneste der den alkoholisererte sognepresten Lind holder preken. Han er dårlig forberedt og ender med å repetere etter hukommelsen en preken han holdt mange år tidligere, og der spriket mellom de høye idealene i prekenen og prestens egen livsførsel er preget av bitter ironi (en av tilhørerne gliser sarkastisk).

Ifølge Kjell Arne Morlands bok *Å forkynne Guds storverk: Retorikk for kristen forkynnelse og bibelbruk* (2007) har den kristne forkynnelsen fire hovedhensikter: 1) Å formane til kristen livsførsel 2) Å forsvare trossannheter 3) Å framheve hvor godt det er å være kristen, eller hvor tomt det er å leve uten Gud 4) Å forklare hvordan ting henger sammen (gjengitt fra *Morgenbladet* 1.–7. august 2008 s. 32). I samme utgave av *Morgenbladet* uttalte Morland: “Prester utdannes på en vitenskapelig måte der man fokuserer på å kunne argumentere logisk, men i talesituasjonen er det helt andre regler som gjelder. Da må man kunne holde frem en kristen sannhet og gjøre den så attraktiv at tilhørerne kjenner at “dette vil jeg tro på” [...] [V]i har den ulempen at den lutherske tradisjonen har lagt mest vekt på tekstforståelse og intellekt” (s. 33). Sogneprest John Egil Rø minte om hvor alvorlig det å preke dårlig kan være: “Selv om jeg ikke mister troen av en dårlig preken, kan det være andre til stede som faktisk får tilgangen til troens kilder hindret.” (s. 32) Den norske statskirken har fått “økt konkurranse både når det gjelder tekstformidling og totalopplevelse. Som svar bruker kirken stadig mer midler på lyd- og lysanlegg, men noen tilsvarende satsing på fremføringsteknikker har ikke funnet sted.” (s. 32)

Det ble i 2008 arrangert etterutdanningskurs for prester i retorikk ved Det praktisk-teologiske seminar. En av lærerne der var Ljones Øierud. “Øierud legger ikke skjul på at de prestene hun underviser der har vært ganske sultefôret. En av dem, Roald-Einar Ottersen, sier han har fått skjerpet sin egen hørsel: - Jeg er blitt mye mer oppmerksom på om prester snakker med spørsmål i stemmen. Det er selvfølgelig helt nødvendig å stille spørsmål og å bære frem sin egen tvil, men det bør være samsvar mellom stemmebruk og innhold, for det skaper stor usikkerhet hvis presten uttaler noe som står med utropstegn som om det var et spørsmål. [...] Ottersen mener det ligger en stor utfordring i samfunnets utvikling fra en tekstkultur til en billedkultur, samtidig som presten har mistet sin sentrale rolle som livsfortolker. [...] De fleste av dem som går i kirken er vel så kvalifisert som meg til å si noe fornuftig om livet, sier Ottersen, som mener det ikke nødvendigvis er noen fordel å kunne for mye om retorikk. - Hvis du oppleves som for flink, kan det gå på bekostning av troverdigheten.” (*Morgenbladet* 1.–7. august 2008 s. 33)

Prekener kan bli utgitt som bøker. Middelaldermystikeren Mester Eckharts prekener ble skrevet ned av hans tilhørere og er dermed bevart i upålitelige

manuskripter (Grabert, Mulot og Nürnberger 1983 s. 44). Den danske filosofen Søren Kierkegaard ga ut prekener med stor litterær kvalitet.

Keiser Karl den store formante prestene i sitt keiserdømme i middelalderen til ikke bare å preke på latin, som folk flest ikke forsto, men også på folkespråkene (Faulstich 1996 s. 163).

I middelalderen var det ikke alltid slik at en preken tok utgangspunkt i en bestemt bibeltekst, men kunne i stedet kretse rundt at det var en helligdag eller kirkelig høytid, en dyd eller en last, et av de ti bud eller et allment kirkelig fenomen (Faulstich 1996 s. 163).

Mer eller mindre tilfeldige ytre omstendigheter har gitt foranledning til mang en preken. For eksempel førte kometer på himmelen på 1600-tallet til at prester holdt spesielle “komet-prekener” (Dieter Martin i Mahlmann-Bauer 2004 s. 425). Kometer ble på den tiden trodd å varsle død og ulykke, som en straff for menneskenes synder.

Den franske 1600-tallsteologen og biskopen Jacques-Bénigne Bossuet lot i noen av sine prekener Gud selv, Jesus, David, Sankt Augustin og andre hellige menn komme “til orde” med “egne” formuleringer til menigheten. Dette var et retorisk-didaktisk grep som skapte en slags polyfon tekst (Soler 2001 s. 415). Bossuet kunne også tillegge tilhørerne spørsmål som han la inn i en fiktiv dialog i prekenen. Bossuet holdt i 1662 en preken der den unge kong Ludvig 14. var til stede blant tilhørerne. Bossuet våget i prekenen å kritisere kongens private livsførsel (Lanson og Tuffrau 1953 s. 309). Seks av Bossuets gravtaler ble likevel trykt på ordre fra kongen (Lanson og Tuffrau 1953 s. 312). Disse talene fungerte som prekener om emner som døden, fromheten, forsynet, troen og nåden.

Den britiske presten James Fordyce publiserte *Sermons to Young Women* (1761). “Fordyce instructs women to be dutiful, submissive and modest in dress and behaviour: ‘Meekness, cultivated on Christian principles, is the proper consummation, and highest finishing, of female excellence’. Women should also be sensitive: the ‘better kind of woman’ will ‘melt into tears at the sight or hearing of distress’. At the same time, they should appear as elegant and attractive as possible, since beauty is a gift from God (p. 12). This emphasis on being attractive is at odds with Fordyce’s belief in the importance of modesty: there is a contradiction in his depiction of the ideal woman. [...] *Sermons to Young Women* was a huge success, as demonstrated by the fact that it reached its sixth edition in the year it was originally published. In 1777, Fordyce published an equivalent collection of sermons for men, *Addresses to Young Men*, which was also very popular. However, in the early 1770s the popularity of Fordyce and his sermons declined, and by the end of the 18th century Fordyce’s approach to women seemed very old-fashioned. Even so, *Sermons to Young Women* was frequently reprinted until the early 1900s. In *A Vindication of the Rights of Women* (1792), Mary Wollstonecraft strongly

criticises *Sermons for Young Women*. She objects to Fordyce's suggestion that the highest reward for female virtue is male attention; she also objects to his belief that if a husband becomes indifferent, it is because his wife is insufficiently submissive and forgiving." (<http://www.bl.uk/collection-items/sermons-to-young-women>; lesedato 16.06.16)

"*Sermons to Young Women* in Jane Austen's *Pride and Prejudice* [en roman utgitt i 1813]. Mr Collins chooses *Sermons to Young Women* to read aloud to the Bennet sisters on the first evening that he spends with the family (I.14). This is an important clue to Mr Collins's character, since by the time Jane Austen wrote *Pride and Prejudice*, Fordyce's views were outdated and restrictive. Lydia Bennet is particularly unimpressed by Mr Collins's choice of reading material: 'Lydia gaped as he opened the volume, and before he had, with very monotonous solemnity, read three pages, she interrupted him...'" (<http://www.bl.uk/collection-items/sermons-to-young-women>; lesedato 16.06.16)

"Historiker Ruth Hemstad viser tydelig i boken sin *Propagandakrig. Kampen om Norge i Norden og Europa 1812-1813* hvordan prester og biskoper i 1814 engasjerte seg politisk i pamfletter og prekener, stort sett til støtte for Christian Frederik. Politiske prekener finner vi imidlertid ikke bare knyttet til 1814. De forekom også senere på 1800-tallet og ikke minst når vi kommer fram til propagandakrigen i 1905." (*Apollon* nr. 3 i 2017 s. 36)

"Politikk på prekestolen [...] En søndag i juli 1836 står en prest på prekestolen i Aker kirke i Christiania – og fyrer løs mot konge og statsminister. Situasjonen i landet er spent. For første gang er det nå flere bonderepresentanter enn embetsmenn på Stortinget. Men bøndenes kampsaker, blant annet loven om kommunalt selvstyre, vil ikke kongen godkjenne. Da Stortinget svarer med å ta sakene opp på nytt i juli 1836, blir Karl Johan så misfornøyd at han nekter dem å fortsette arbeidet. Den gang var Stortinget samlet bare hvert tredje år, og nå skulle det altså oppløses – før sakene var ferdig behandlet, og før det er vedtatt noe statsbudsjett. [...] To dager etter at kongen egenmektig oppløste Stortinget 8. juli 1836, skulle sognepresten i Aker kirke forrette høymesse og preke. Han het Iver Hesselberg og var godt kjent i samtiden. Hesselberg var prest i Grue kirke i Solør da det oppstod brann i den gamle trekirken pinsedagen 1822 og 113 mennesker omkom. I sin ungdom hadde han svermet for den franske revolusjon, og gjennom årene hadde han i forskjellige artikler gitt uttrykk for sitt liberale og demokratiske syn og sin tilslutning til folkesuvereniteten. Nå står altså Hesselberg foran menigheten og preker om kongemakten som "viser den graadige Ulvetand grinende ad os". Han avlegger også statsrådene en visitt og anklager dem for å ha vist "Kraftløshed og Forsagthed, der krybe i Skjul, naar det galdt ved Enighed, Mod og Kraft kjækt at gaae Faren imod". - I tillegg sa han at djevelen var en hoffmarskalk, en stilling som statsministerens sønn hadde." (Dag Thorkildsen og Trine Nickelsen i *Apollon* nr. 3 i 2017 s. 36)

Iver Hesselbergs preken vakte reaksjoner. “Johan Sebastian Welhaven rykket i avisen *Den Constitutionelle* ut mot “Den politiske Prædiken paa Agersbakken”. Han krevde at presten skulle være ferdig med sin politiske strid før han gikk opp på prekestolen, og ikke politisere prekenen. Ble Hesselberg mer forsiktig etter dette? Nei. Han fikk tvert imot prekenen trykt, og året etter utgav han skriftet *Christelig Liberalisme*. Når noen tok Israels lands historie til inntekt for en absoluttistisk statsform, hevdet han, så var det “en Yderlighed af den menneskelige Daarlighed”. Tvert imot var det tale om “et reent Demokrati”, et mønster for ethvert rettferdig folkestyre. For Gud hadde skapt menneskene “med Lighedsprincippet i Hjertet”. [...] Presten avviste også prinsippet om at prekenen ikke skulle ha en direkte politisk relevans. Særlig var det viktig i denne saken, for absolutismen var det rene “Satans Værk paa Jorden”. “Vi skulle lære og forkynde Guds Ord; det er sandt; men vi skulle ogsaa klarlig og livlig fremstille dets Anvendelse overalt og i alle menneskelige Forholde [...] Propheterne og Frelseren selv [...] anvendte Guds Ord idelig paa Folkelivet og de borgerlige Forholde”. [...] det var langt større rom for hva prestene kunne si fra prekestolen i Norge på 1800-tallet sammenliknet med i Sverige, hvor det var streng sensur. Det var også større grad av yringsfrihet for prestene enn for andre embetsmenn i den norske statstjenesten. Flere av disse fikk reprimander for uttalelsene sine.” (Dag Thorkildsen og Trine Nickelsen i *Apollon* nr. 3 i 2017 s. 36-37)

Nikolai Frederik Severin Grundtvig var en dansk prest og politiker. “Grundtvig besøkte Christiania i forbindelse med studentertoget i juni 1851. - Samme dag som Stortinget behandlet jødeparagrafen i Grunnloven, prekte han i Domkirken. Representantene tok pause for å høre den store danske presten og filosofen. Tema for prekenen var nettopp trosfriheten, og Grundtvig ble sitert i stortingsdebatten etterpå. [...] Så lenge en holdt seg innenfor rammen av den evangelisk-lutherske lære, ble religionen til en viss grad en arena for en slags yringsfrihet.” (Dag Thorkildsen og Trine Nickelsen i *Apollon* nr. 3 i 2017 s. 37)

Den britiske forfatteren C. S. Lewis’ *Narnia*-bøker har blitt lest av mange kristne, og det amerikanske kristne medieselskapet Walden Media “contracted with specialist evangelical marketing agency Outreach Inc., to develop [...] an online collection of *Narnia*-themed sermons.” (Jenkins 2008 s. 212)

I den franske forfatteren Albert Camus’ roman *Pesten* (1947) er det to lange passasjer der en prest står på prekestolen og holder preken. Tilhørerne er sterkt preget av at byen er rammet av pest, og presten må forholde seg til at både barn og voksne dør etter store lidelser. I en roman av den franske forfatteren Julien Gracq, fra 1951 og oversatt til engelsk med tittelen *The Opposite Shore*, er det inkludert en lang julepreken.

Eksempler på prekensamlinger:

John Donne: *Fifty Sermons* (1649)

Adolph Freiherr Knigge: *Seks prekener mot despotisme, dumhet, overtro, urettferdighet, troløshet og lediggang* (1783)

Christian Ludwig Hahnzog: *Prekener mot landsbybefolkningens overtro* (1784)

Samuel Johnson: *Sermons* (1788)

Charles Robert Maturin: *Five Sermons on the Errors of the Roman Catholic Church* (1824)

Charles Kingsley: *Discipline and other Sermons* (1872)

Christopher Bruun: *Giv Gud ære: Præken* (1914)

Berge Furre: *Sant og visst: Artiklar, foredrag og preiker* (1997)

Den amerikanske predikanten Billy Graham mente at han “med en eneste preken på TV når flere millioner mennesker mer enn Kristus nådde i hele sitt liv” (sitert fra Giesecke 2002 s. 50).

Et eksempel på at en preken kan være svært tydelig politisk/ideologisk, og nesten krigersk: “Det nyvalgte overhodet for den serbiskortodokse kirken, patriark Irinej, holdt denne uken sin første preken etter innsettelsen i St. Sava-katedralen i Beograd. Patriarken, som ofte høster ros for sitt økumeniske arbeide, benyttet anledningen til å strekke ut hånden mot paven og den katolske kirken. Den serbiske avisen Blíc gjengir deler av prekenen, der han var knallhard i omtalen av Kosovo. Når muslimer kommer i flertall, sa patriarken, vil de alltid forsøke å presse mindretallet til å flytte eller konvertere. Han oppfordret serbere i området til å søke styrke hos Gud gjennom bønn. Ifølge NTB uttalte han at kampen for at Kosovo skal forbli serbisk er en “hellig strid”.” (*Morgenbladet* 29. januar–4. februar 2010 s. 7)

Eva Lundgrens bok *Knutby-koden* (2008), om en fanatisk kristen sekt, er bl.a. basert på prekenteikster fra den lille, lukkede forsamlingen (*Morgenbladet* 10.–16. oktober 2008 s. 36).

“Pave Benedict XVI har lansert barnebok [i 2010] [...] “Gli amici di Gesù”, eller “Jesu venner” på norsk, er tittelen på boka til pave Benedict XVI. Den kom nylig ut på det italienske forlaget Piccola Casa Editrice. [...] Boka inneholder passasjer fra pavens onsdagsprekener [...] - Paven tar oss i hånda og følger oss mens vi oppdager hvem Jesu første følgesvenner var, hvordan de møtte Ham, og ble så overveldet av ham at de aldri forlot ham, skriver den spanske presten Julian Carron i forordet. [...] Ifølge den israelske avisa Jerusalem Post var det forlaget som ba paven om å utgi barnebok, fordi de oppdaget at mange av referansene hans til apostlene under prekenene, også var rettet mot barn. Boka finnes foreløpig bare på

italiensk, men det skal være planer om engelske og spanske oversettelser i løpet av neste år.” (http://www.dagbladet.no/2010/07/28/kultur/litteratur/bok/pave_benedict/paven/12741872/; lesedato 15.07.16)

Den amerikanske presten Jeremiah Wright “sier han forkynner en “svart frigjoringsteologi” som er vanlig i svarte kirker i Amerika, og som tolker skriften i lys av de fattige og svakes tilstand i et undertrykt samfunn, slik han mener de svarte er i dagens Amerika. [...] Internettsiden til menigheten hans bar preg av en nasjonalisme tilknyttet Afrika og den svarte rasen. Prekenene til Wright var til salgs fra kirken på CD for ti dollar stykket. [...] I en preken like etter terrorangrepet 11. september 2001 hvor nesten 3.000 ble drept da muslimske terrorister kapret fire fly og fløy tre av dem inn i bygninger, sa Wright at forbannelsene til Amerika nå var kommet tilbake på Amerika, og indikerte dermed at USA fortjente å bli påført angrepet. “En nasjon som praktiserer terror mot andre nasjoner og folk vil få igjen med samme mynt,” sa han [...] - Nei, nei nei! Vi sier ikke Gud velsigne Amerika, men Gud forbanne Amerika, Gud forbanne Amerika! Pastor Wright var i fyr og flamme mens han ropte fra prekestolen, og det samme var menigheten som jublet fra benkeradene. Livligheten på prekestolen og i benkeradene er ikke uvanlig i svarte menigheter, spesielt blant de mer karismatiske som ofte hører til de som forkynner “svart frigjoringsteologi”.” (http://www.dagen.no/Innenriks/Kontro-versiell_pastor_kan_torpedere_presidentambisjoner-40160; lesedato 20.12.17)

“Den sør-afrikanske pastoren Xola Skosana har skapt full furore etter at han påsto i preken at Jesus Kristus var HIV-positiv. Han har fått sterke reaksjoner fra kristne som mener Cape Town-pastoren på denne måten får Jesus til å fremstå som promiskuøs. [...] Men pastoren hevder at det han ønsket var å få frem hvordan Jesus gikk inn i de svake og sykes roller. - Uansett hvor i Bibelen du leser, ser man at Jesus tar parti med de som opplever tragedier, sier han til BBC. Han viser til teksten i Jesaja kapittel 53 som tydelig maler et bilde av Jesus som tar på seg sykdom og mangler ved menneskeheten. Han er også rask til å understreke at han bruker metaforen for å fremheve faren for HIV/Aids-pandemien. Sykdommen er fortsatt forbundet med skam i store deler av det sørlige Afrika, hvor mange unngår å teste seg fordi de frykter følgene.” (<http://www.tv2.no/a/3331908/>; lesedato 15.01.18)

“Olsokpreken til soknepresten i Sør-Aurdal har gjentatte ganger vært omtalt i Oppland Arbeiderblad, senest ved leder sist lørdag som gir fungerende biskop full støtte i fordømmelsen av sokneprestens preken. [...] Fungerende biskop mener at soknepresten bør beklage sin preken som gir uttrykk for hans privatmeninger, samsvarer ikke med Kirkens syn og krenker homofile mennesker. Slike sterke uttalelser om sokneprestens preken avgir bispevikaren til pressen vel å merke uten verken å ha snakket med vedkommende prest eller sett hans manuskript. [...] han så inn i sin samtids kulturliv ved å tale om budenes relasjoner til folks liv. Han viste til at skattesvik (du skal ikke stjele) frarøvet samfunnet dets ressurser. Ekteskap viser seg i dag å være beste samlivsform. Når det gjelder samliv, så hadde hiv-

epidemien sitt utgangspunkt i homofilt miljø. Alt dette er konkretiseringer for å vise at Guds bud fortsatt er livets vei for folket. At dette tas opp i en preken på olsok er saksvarende, ettersom olsok er utgangspunktet for sammenhengen i vårt land mellom kristendom og folk.” (<https://www.oa.no/leserbrev/reinli-prestens-olsokpreken/s/1-81-4530931>; lesedato 26.12.17)

“Tradisjonen tro gikk vi til Dolstad kirke for å oppleve en fredfull familie-gudstjeneste julaften kl. 14. Kirken var stappfull av forventningsfulle barn og voksne pyntet i finstasen. Korpset spilte julesalmer og det ble fremført nydelige soloinnslag med sang av Karoline Persdatter Nygaard og Birgitte Mikalsen på cello. Alt lå til rette for en stemningsfull stund. Men hva skjer? Presten “tar helt av” med en svært politisk preken som varer og varer og jeg kjenner meg både provosert og irritert over at han ikke snakker til oss om noe som angår julehøytiden og over at han ikke en eneste gang henvender seg til alle barna som er til stede. Han bruker et språk og tar opp tema som ikke egner seg for familiene til stede. Vår fireåring, som vanligvis er både tålmodig og forstandig, sa forundret at hun ikke skjønnte noe av det presten sa. Vi skjønner at Biering-Strand (som skal gå av til sommeren) har mye på hjertet som han vil skal komme fram til flest mulig tilhørere, men jeg – og mange med meg – synes ikke en juleaftengudstjeneste var tid og sted for alt dette. Han burde heller forfattet sine mange meninger i et innlegg i avisa og ikke ødelagt en ellers fin og stemningsfull stund.” (Hanne M. Kværnø i <https://www.helg.no/debatt/leserbrev/dolstad-kirke/presten-tar-helt-av-med-en-svart-politisk-preken-som-varer-og-varer/o/5-24-161723>; lesedato 16.11.17)

“Although most sermons focus on Bible passages, you can use the word *sermon* more generally to refer to any speech that contains a moral lesson. Sports coaches are known to deliver moving sermons, as are teachers and camp counselors. But if you come in late, after missing your curfew [forbud mot å gå ut], the last thing you want to hear is a sermon by your mom on the importance of keeping your word.” (<https://www.vocabulary.com/dictionary/sermon>; lesedato 08.11.17)

Henrettelsesprekener

“By the 17th and 18th centuries, execution sermons were the predominant form of criminal narratives in the New England Colonies. After gaining popularity in England from 1660 to 1800, this type of criminal narrative spawned a new way of viewing murder in the New World. These sermon’s drew in large audiences on the day of the execution. The condemned criminal was also present at the church as their execution sermon was being preached. These sermons drew so much attention that in 1670, texts of the sermons along with confessions or conversations with the criminal were published by printers and clergymen. [...] Characteristics of an Execution Sermon:

- Early sermons rarely named, instead the individual was referred to as “sinner” or “condemned”

- Sermons focused on the smaller sins that ultimately led up to the bigger sin of murder. Smaller sins often referenced in execution sermons were unclean lifestyles and disobedience.

- Sermons were used to create an empathy for the criminal and the problems in their life that brought them to the unfortunate predicament that led to their execution

- Execution sermons made an exemplar of the criminal. The downfall of the condemned was a failure of the community, not just the person. The sermon attempted to show the audience that if one person could commit a crime like this, anyone could without the assistance of God.

- Early sermons rarely mentioned the crime committed.

- Later execution sermons began to mention the crimes committed and the names of the condemned criminals.” (<https://english421.weebly.com/execution-sermons.html>; lesedato 15.03.18) Karen Halttunen skriver om denne undersjangeren av preken i sin bok *Murder Most Foul: The Killer and the American Gothic Imagination* (1998). En monografi er Ronald A. Boscos *The Puritan Sermon in America, 1630-1750: Sermons for Days of Fast, Prayer, and Humiliation and Execution Sermons* (1978).

“The American narrative approach to criminals and crime, as distinct from the British orientation, began when the Puritan execution sermon was “brought to New England by the first English settlers” and adapted for use in the new colonies (Bosco *The Puritan Sermon in America* lxxvi). Whereas execution sermons in England were given by prison chaplains and rarely attended, hardly the scene for directing popular opinion, the Puritan execution sermon in New England reached an entire congregation and beyond.” (Frost 2015)

“Since printing presses in New England were held in a monopoly in the seventeenth century, only religious texts were produced, and the execution sermon – preached to the local community before the sentence was carried out and published for wider distribution afterward – was the original means of addressing crime within a community. Because these communities were religious and close-knit, those listening to the execution sermon knew the condemned criminal and were often personally affected not only by the execution, but by the crime preceding it. Since the law in effect was religious law, crime and sin were interchangeable and all community members were asked to think of their own sins and thus relate to the criminal, whose actions differed in degree but not in kind. [...] It was spoken and written by a minister, who drew his authority from his position within the religious community, and addressed the criminal’s spiritual life, not mentioning either the crime or the victims. The culture in which these crimes

were committed and these sermons written had specific requirements for the restoration ritual, in which the criminal had to be reintegrated into the community s/he had harmed with his/her crime before his/her rightful execution. It was expected that the criminal would both confess and act as a model citizen during the execution ceremonies, playing the proper role for the established ritual. The execution sermon thus introduced the crime narrative's focus on the criminal and the need for such a narrative to restore feelings of order and safety to the effected community, two elements that have remained important in American crime narratives of all forms since." (Frost 2015)

"Wayne C. Minnick suggests that audiences for execution sermons ranged between 550-850 people, adding that "the pews were usually jammed and additional auditors stood about the walls and windows," not counting the further numbers that assembled around the gallows (79). The earliest printed execution sermon can be traced to the 1670s as the earliest literary reactions to crime on American soil, and the relatively few changes to the printed execution sermon over the next hundred years suggest that the format of the sermon was already established long before they began to be printed (Cohen *Pillars* 41). [...] execution sermons that were printed afterward and then sold at an inexpensive rate in order to reach an even larger audience." (Frost 2015)

"The fact that reading such a sermon was as holy a moment as listening to the minister preach the sermon allowed individuals and families to experience events for which they were not present, including events outside of their own community, with the reassurance that act was encouraged and enlightening. [...] Minnick categorizes the surviving texts in order to draw conclusions about whether or not the sermons themselves were read. He notes sixty-seven separate execution sermons, written by forty-nine individual ministers, with the further observation that "several sermons went through more than one edition ... [which] suggests these works had a certain attractiveness for the public" (80). This is supported by Karen Halttunen's accounts of sermons that had been carefully repaired and rebound, presumably for further reading. Finally, Minnick also indicates that, of his forty-nine authors, not all of them were Puritan ministers: "three were Presbyterian, two Episcopalian, one a Baptist, and two were missionaries," showing that the influence of the execution sermon stretched beyond religious borders (78). Presumably the non-Puritan authors recognized the popular influence of the execution sermons and wished to exert the power shown by authors such as Increase Mather, Samuel Willard, and Cotton Mather, all of whom had shown that the printed sermons could reach far beyond the scope of their individual churches." (Frost 2015)

"[S]ince the community interacted with the condemned in such close quarters on a daily basis, and yet were unable to prevent the crime from taking place, it is easy to see how "communal failures were the affair of every man" (*Puritan Sermon* xxii). Not only would a gap in the communal commerce be opened with the execution, but those who knew the condemned could feel guilt for their perceived role in the

crime by not having recognized that another had strayed. [...] Ministers who preached execution sermons could rely on the reasoning that “individual crime, sin, or transgression ... is a sign of communal crime, sin, or transgression” without fearing that audiences would protest this reasoning (*Puritan Sermon* lxxv). Listeners at the sermon itself, preached the Sunday or the morning before the execution, were the most immediate audience of the sermon, and the most in need, since many would be local community members listening to a minister inform them that the crimes of one of their number, generally seated in the front row, reflected on the crimes of the community. A single crime indicated that something had gone wrong and needed to be righted in such a way that the execution successfully “move[d] audiences both to identify with the sinner on the scaffold and to accept the inherent justice of the sentence” (Schorb 294).” (Frost 2015)

“Execution sermons were based on the Bible and Puritan beliefs of the day, including original sin, which then shaped the direction in which sermons themselves were formed. The construction of sin within Puritan beliefs meant that no man, woman, or child was free from sin, and – since all had committed sins due to the burden of original sin – there was no need to ask why the condemned had committed a capital crime. The question of motive, so popular in the twentieth and twenty-first centuries, had no place within the execution sermon, and the reason why the condemned had committed the final crime was not discussed (Halttunen 14). The criminal’s lifetime of sin would be listed, presumably first by the condemned to the minister in private, and then by the minister in public, to display the increasingly horrific path the criminal had chosen, but again, no explanation was needed. Each sin, from a lie to murder, was the result of original sin, and that was that. [...] The roots of the American crime narrative stayed away from details of the crime and even the execution, instead focusing on the spiritual state of the condemned.” (Frost 2015)

“Although the final crime would not be discussed, the major spiritual events of the criminal’s life would be, generally focusing on the negative prior to the final crime and arrest, and then – in the case of model criminals – relating the discussions between the criminal, the minister, and other upright members of the community in order to document the criminal’s return to grace prior to the rightful execution. One restorative aspect of the execution sermon was to return the criminal to a position of God’s grace, supported by testimony of the minister himself, and therefore to the possibility of being once again accepted as a community member. As the focus of the execution sermon and the execution itself, “[t]he early American murderer was regarded as a moral representative of all of sinful humanity and was granted an important spiritual role in the New England community,” one in part fulfilled by this return to grace (Halttunen 9). Through both the commission of and confession to the crime, a criminal removed him- or herself from the community and became an untouchable, soiled Other. Although the minister and other community members could offer support and spiritual guidance, the criminal’s own actions were required in order to allow for the ritual of restoration through the execution sermon.

The criminal may have been responsible for this fall, but s/he was then also responsible for the return to grace. A criminal might also reject the offers of the minister and the community, in which case the execution sermon took on a different tone entirely, condemning the criminal for this lack of participation within the execution ritual. The power of the ritual was so strong that, for example, “when John Ury was executed in New York, in 1741, for a part he insistently denied in ‘the late Negro-Conspiracy,’ he nevertheless played the expected role for the public” – an accused man protested his innocence and still followed the expected spiritual steps of the condemned, confessed criminal (Boudreau 257).” (Frost 2015)

“Although not included in the first publications, the criminal’s final words were added to later pamphlets that included narratives beyond the text of the sermon itself, including biographical information about the criminal and the criminal’s own confession. The power of the ritual was clearly evident when the condemned, “who, more often than not, was a young servant or a slave, a person of little or no education and low social standing – could eclipse the rhetorical grandeur of the elite, Harvard-trained minister-orators” (Counquergood 345). [...] some condemned criminals may have been proud to secure a certain minister to preach the execution sermon [...] The minister held not only a respected position within the community that lent him unquestioned authority, but was also involved in a unique relationship with the criminal in that the respected criminal was said to have confessed every wrongdoing to the minister, allowing the minister to know all that the criminal knew.” (Frost 2015)

“Those who knew the criminal before the revelation of the crime would have looked to the minister for direction as to how to relate to the criminal now, especially with the criminal’s impending death. In his execution sermon, a minister had to carefully balance sympathy, pity, and mercy in order to keep the criminal at the center of the narrative while at the same time maintaining the mood of the crowd so as to accept the execution and not protest against it. [...] It was in fact the role of the minister to position his audience in such a way as to relate to the criminal and “identify deeply with the condemned as fellow sinners” (Counquergood 351). It was to be acknowledged that sin was present in everyone, and that any of them could end up on the scaffold themselves. The ministers therefore had to cultivate sympathy for the criminal, so that sympathy would lead to the understanding “that the devil lays snares for us all” (Boudreau 255). [...] This sympathy and relation to the criminal meant to caution audiences from pride or from feeling that the criminal was separate from the community, or Other, because of the magnitude of the sin that had been committed.” (Frost 2015)

“Ministers pointed to the criminals’ fates as a potential in anyone’s life, reminding audiences of their own sins and arguing that the difference was not in kind but in degree. The repentant criminal was held up to the community as a sign of hope for all and an example for those who had strayed, and the following execution was not a brutality to be protested but an allegiance to the law of God. [...] Because each

was already a minister with a loyal congregation that looked to him for guidance and advice, the minister-authors of execution sermons were trusted sources of information. They were already positioned as central members of the community prior to publishing an execution sermon. Invested by the authority of God and supported by the Bible, these ministers were unchallenged when it came to their representation of events. This position was made possible by the religious structure of their communities and the faith that God had indeed chosen them, and thus they would not lead their congregations astray with lies or false interpretations. In his work, a minister was able to interpret the will and teachings of God for his congregation, and execution sermons were simply another tool for teaching.” (Frost 2015)

“Where the minister accompanied the condemned on his or her spiritual path to the scaffold and was thus able to draw on conversations that had happened out of earshot of the audience [...] Sin was equated with sin, and although the criminal had sinned to a greater degree, ministers invited their audiences to acknowledge that they, too, had sinned, and that it was not impossible for them to find themselves on the scaffold one day. The model criminal went to the scaffold repentant and even welcoming of the consequences for his or her crime to fulfill a ritual that restored order to the community. [...] Although the criminal remains an object of fascination and contemplation for the audience, this fascination is facilitated by this feeling of safety, with the criminal either dead or imprisoned for life.” (Frost 2015)

“A minister who found himself in the position to preach an execution sermon would have been aware not only of the many issues at hand surrounding the crime, but of the fact that he was likely to be preaching it to the largest audience of his life – larger still if his words were then sent out to be printed and sold as pamphlets. The minister would thus be aware of the popular mood surrounding the situation: a broken law, either civic, religious, or both; a known community member having confessed to that crime; the sentence for that crime being death; and the execution being public. His sermon needed to address each of these transgressions and dictate how audiences should react emotionally and spiritually to each in order to restore order.” (Frost 2015)

Alle artiklene og litteraturlista til hele leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>